

Мр Јасмина Рацковић

Београд, Библиотека града Београда

УДК 025.2

ИЗМЕЋУ ИЗДВАЈАЊА И ОДСТРАЊИВАЊА

Чини се да проблем терминологије у библиотекарству Запада, односно енглеског језика, не постоји. У чланку: „Активна набавна политика“ Гордана Љубановић упоређује број термина који означавају набавку и њене сегменте на нашем и енглеском језику.¹⁾ Насупрот терминима „набавка“, „набавна политика“ и „попуњавање фондова“, Harrod's Librarians Glossary садржи десет. Како набавка овде није поље нашег интересовања, поменућемо само два који се тичу наше теме:

1. Collection use - коришћење фондова и
2. Collection evaluation - вредновање фондова.

Први термин означава поступак којим се статистички мери употребност фонда и добијају оријентир за даљу набавку, док други подразумева употребу научно заснованих статистичких метода којима се одређује вредност библиотечног фонда. Та вредност је схваћена двојачко: из перспективе саме библиотеке и из перспективе њених корисника.

Зашто смо пошли од ове две категорије које се најдиректније односе на суштину сваке библиотеке, а то је фонд којим располаже? Ако смо приликом формирања фонда, поштујући принцип „активне набавне политике“, показали умће бирања наслова (најбољег материјала) за одређену врсту људи, на одређеном месту, у одређено време, онда нам ове две горе поменуте категорије најбоље показују колико смо ваљано радили свој посао. Ово се пре свега односи на јавне популарне библиотеке, у свету познате као *public library*, усредсређене на високо тражену литературу, са мало или нимало изузетака. Мерило вредности таквих библиотека јесте колико се фондови користе и колико задовољавају

потребе корисника због којих су формирани. Опште прихваћена изрека: Моја библиотека је већа од твоје, чини се давно превазиђеном, јер следи: Моја библиотека је боља од твоје. Принцип ваљаности у овом смислу није заснован на вредносном суду, него на суду „тржишта“ једног, у бити, потрошачког друштва.

Да се вратимо терминологији. Колико ми је познато, предмет о коме расправљамо у нас је мало познат. Терминологија није дефинисана. У неким извештајима или библиотекарским радовима јавља се као „издвајање сувишака“, што подразумева издавајње једног броја примерака, јер за њима не постоји потреба, док сам наслов остаје неприкосновен. На тај начин библиотека чува свој профил наслова, при чему се не поставља питање сврсисходности једном већ изабраног наслова. Тиме се отварају нова питања. Вредновање фонда изводи се или сагледавањем његовог коришћења или после ревизије, када се констатује бројчано стање и физичка дотрајалост фонда. „Деселекција“ није исто што и ревизија библиотечког материјала. Ревизијом добијамо стварно стање фонда, њоме расходујемо нестале књиге и отписујемо њихову вредност. Ревизија и „деселекција“ код малих библиотека (огранака) могу се поклопити. Али „деселекција“ је у бити нешто друго. Она је супротна селекцији, основи формирања фондова. „Деселекцијом“ стварамо оптимални фонд за коришћење.

Задржимо се на терминологији. Уз *Deseclection* равноправно су у употреби још два термина: *Selection in reverse* = обрнута селекција, и много популарнији *Weesung*²⁾ = издвајање непотребног или плевљење, јер је значење исто. Ако је у нашој терминологији *book selection* - попуњавање фондова (набавка), а издвајање пренатрпаног броја примерака - „издвајање сувишака“, за *deseclection* место „деселекција“ предлагем термин „одстрањивање сувишака“. И док би издвајање било блажи облик који упућује на издвајање примерака, одстрањивање би значило да је одређеном наслову пресуђено, да њему није место у одређеном типу библиотеке или одговарајућем фонду. То би био пут „чишћења“, контроле и вредновања фондова који подразумева рад наслов по наслов, односно процену да ли после извесног времена одређени наслови и даље треба да буду у библиотеци. Ако је наслов потребан, издвајањем сувишака би се одређивало у ком броју примерака га треба задржати, с обзиром на његово коришћење. Суштина „плевљења“, или како предлагемо одстрањивања, јесте оправданост постојања одређеног наслова на полици, с обзиром на коришћење истог. Крајњи циљ таквог приступа је флексибилнији фонд, повећање ефекта коришћења, смањење цене за одржавање и ослобађање простора за нову актуелну књигу.

Издавање таквих наслова је најосетљивији библиотечки посао и скоро да уопште није рађен у прошлости. Без редовног издвајања и „чишћења“ фондова они би врло брзо постали тежки за коришћење. И мада је функција библиотеке

набавка и чување фондова као извора људског знања, нема те библиотеке која би ваљано функционисала а да у одређеном периоду не изврши проверу својих фондова и утврди степен њихове употребности.

Када се одлучите за „деселекцију“ најпре морате да имате у виду да ли је реч о издвајању или о одстрањивању сувишака. У првом случају критеријуми би били следећи:

1. дупликати (већи број примерака једног наслова од потребног)
2. похабане, општећене књиге.

Неки од критеријума за издвајање и одстрањивање сувишака су исти или слични. Будући да је посао одстрањивања сувишака много деликатнији, и критеријуми за његово спровођење треба да буду стриктнији. Мора се водити рачуна о следећим критеријумима приликом одстрањивања сувишака: застарелости, нетраженим књигама (књигама за које не постоји интересовање корисника), дупликатима, постојању већег броја издања, непотпуним томовима, књигама штампаним ситним словима и на лошој хартији, похабаним, општећеним и уништеним књигама.

Сведоци смо великих промена којима је друштво на крају прошлог века било изложено. Урушавање политичких система попут је социјалистичког у источној Европи, или самоуправног социјализма код нас, утицао је да је велики део литературе којима су ти системи били подржавани застарео. Литература из области марксизма, лењинизма, самоуправљања, економије, политике, дела бивших политичара с једне и брз развој науке с друге стране, учинили су знатан део наших фондова превазиђеним и наметнули обавезу прегледања и контроле, односно вредновање фонда и са позиције библиотеке и са позиција њених корисника. Застареле књиге су истовремено и нетражене књиге, мада свака књига за коју не постоји интересовање не мора бити застарела. Постојање већег броја примерака или издања решимо тако што ћемо сачувати наслов, уколико проценимо да исти има значај за библиотеку, а што се издања тиче одлучимо се за последње, допуњено, проширено и сл. Књиге штампане у два или више томова, уколико су исти непотпуни, такође нису за чување, што се односи и на публикације чији је изглед дотрајао.

Одстрањивањем сувишака у последње време бави се већи број аутора.³⁾ Сви се слажу да је коришћење фонда први знак за статус публикације. Један од аутора предлаже привремено издвајање, тј. обележавање потенцијалних књига за издвајање те праћење њихове читаности. У раним шездесетим годинама прошлог века издвајање по принципу „shelf-time period“ (време стајања књиге на полици) доста је коришћено. Наиме, праћено је колико један наслов стоји на полици а да за њега није постојало никакво интересовање. У суштини ради се о два скоро истоветна принципа везана за употребност фонда.

Метод „shelf-time period“ у комбинацији са системом предметних одређеница био је примењен у библиотеци универзитета Yale. Издвајање публикације по предмету чинио им се једноставнијим него вршење одстрањивања сувишака унутар једног научног поља. Монографске публикације су прво издвојене по предмету, а затим је годину дана праћен њихов статус. На тај начин издвојен је већи број научних и стручних публикација које су и иначе биле застареле. Највећи степен сагласности постигнут је у науци, клизећи ка најнижем прихватању када су у питању хуманистичке науке, које су и саме захтевале различите методе. Још осетљивији је проблем са белетристиком, зато што је тешко утврдити који наслов ваља трајно издвојити, јер је искуство показало да оно што је било високо тражена литература у једном периоду, после извесног броја година опет бива у жижи интересовања.

Највећу примену доживео је „Slot method“, захваљујући његовом аутору Стенлију Слоту (Stanly Sloc), чија је књига „Weeding library collection“ доживела четврто издање.⁴⁾ Словотворни оглед је чист, практичан и базиран на здравом разуму. Он се клони предметне методе и сматра да није добро у тренутку издвајања мислити да су аутор, наслов и предмет важни. Главни индикатор статуса публикације је њено коришћење. Теоријски, последња употреба не гарантује убедљиву предвидљивост будућег коришћења, али се практично, у библиотекама где је тај начин тестиран, показало да је последњи датум употребе поуздан знак. Штавише овај метод је потврдио да је „shelf-time period“ најпоузданији начин рада, или бар најпрактичнији. Четврто издање Словотворне књиге садржи изванредно поглавље о компјутерским евиденцијама када је читаност сваког наслова у питању.

Други познати систем је Сегалов систем⁵⁾ који предлаже проверу године, издања, читаност и неколико елемената које назива MUSTY (застарео), према почетним словима следећих речи:

- M = *miscading* = неодговарајући
- U = *ugly (worn out)* - похабан, уништен
- S = *superseded* = превазиђен
- T = *trivial* = тривијалан
- Y = *your collection no longer needs the item* = вашем фонду више није потребан овај примерак.

The CREW у Сегаловом наслову представља *Continuous Review Evaluation and Weeding*, односно у преводу стално прегледање, вредновање и одстрањивање (публикација) из фонда. Значи да издвајање мора бити сталан процес који захтева искусно и образовано особље за обављање посла, које води рачуна да библиотека, с обзиром на простор, увек буде на „нормалној граници“.

Идеје и методи које предлажу оба аутора су корисни за све типове малих библиотека. Када је реч о већим популарним библиотекама, библиотекама (веле)градског типа, већ сам однос између посебних, заштићених фондова и фондова за издавање унапред регулише нека питања.

За оправданост ових метода аутори се позивају на пет закона о библиотекарству индијског библиотекара С. Р. Ранганатхана (1892-1972).⁶⁾ Они гласе:

1. Књиге су за употребу
2. Сваком читаоцу његова књига
3. Свакој књизи њен читалац
4. Штедите читаачево време
5. Библиотека је растући организам.

Ово што ови закони подразумевају је јасно и далекосежно, и свако ко се бави одстрањивањем сувишака треба да буде чврсто опредељен за њих у процесу рада. Узимајући у обзир ове „законе“ ми можемо сами предложити извесан број општих принципа који оправдавају одстрањивање; они су овде полазне тачке за развој сопствених критеријума за успешан рад.

Први закон је јасан, књиге треба користити. Ако су смислено набављене за одређену категорију корисника а онда стоје на полици, то је први знак да нешто није у реду. Или смо погрешили у набавци или су се захтеви наших корисника променили, уколико је информативни приступ у реду. Други и трећи закон нас уверавају да сваком писменом човеку припада књига и да свака књига потенцијално има свог корисника. Истина је да је библиотека организам који расте, али исто тако је наша обавеза да корисницима библиотеке омогућимо да се на најједноставнији начин упознају са фондом који им стоји на располагању и који је формиран ради њихових потреба, што је, чини се, смисао четвртог закона. Како фондови јавних библиотека могу слободно да се користе (слободан приступ), онда на полицама, уз одређен број наслова које библиотека нуди следећи своју друштвену и културну мисију, треба да је литература за коју постоји висок степен интересовања и која се максимално користи. Што ће рећи да оно што у року, од рецимо 2-3 године после набавке, није коришћено не треба ни задржавати у библиотеци.

Библиотеке, сигурности ради, могу прибегнути једној од претходно поменутих метода праћења читаности фонда. Прегледом фонда смо утврдили да се један број књига не користи, а да су према нашој процени то наслови за које верујемо да могу бити интересантни. За део тих књига извршавамо поновну проверу читаности. Такве публикације издвајамо на посебну полицу и обележимо са „Библиотека препоручује“. То није нова, актуелна књига која, наравно, исто тако може бити издвојена, већ се ради о књигама за које верујемо да

могу наћи читаоце. После шест месеци до годину дана проанализирамо стање на нашој полици. Од резултата које утврдимо зависиће и статус појединих књига.

Одстрањивање сувишака је један од начина да се уштеди простор, јер одржавање великих а некорисних фондова је сувише скупо. Како наводи Едвард Еванс⁷⁾ неке од највећих светских библиотека - какве су The Library of Congress, The British Library, Bibliothèque National - врше деселекцију растеређујући фондове; при томе, чак ни ови светски библиотечки гиганти не могу то урадити идеално. Кад фонд достигне кризну границу, они раде исто што и најмање библиотеке: ослобађају простор одстрањивањем сувишака. Сигурно да ће библиотеке у будућности овај проблем делимично решити и преносом на дигиталну форму. У трци са временом важно је да не пропадне ни једна књига чије је место на тврдом диску.

Наравно, од типа библиотеке зависиће како се одстрањивање сувишака врши и шта се дешава са издвојеним књигама. Велике библиотеке типа националних или универзитетских не морају вршити одстрањивање наслов по наслов, већ да би ослободили толико потребан простор изместиће читаве збирке. Велике библиотеке се пре одлучују за издвајање за депозит него за трајно искључивање из фонда. Депозит јесте врста деселекције, јер одлучујете шта ћете задржати у основном фонду а шта ћете сместити ван зграде, често на приличној удаљености. Обично су депозити ван града. Смештај књига у депозиту мора бити истоветан као смештај у самој библиотеци. Такође каталогски мора бити означено да ли се ради о основном или депозитном фонду, с обзиром да се за коришћење таквих књига мора чекати дан или два, како библиотека одреди. Један од најраније датираних података о потреби одстрањивања сувишака је писмо Томаса Холиса (Thomas Hollis) из 1725. године⁸⁾ упућено Одбору Харвардског универзитета. Он је писао: „Ако ви желите више просторија за савремене књиге, то је једноставно. Преместите мање корисне књиге на осамљено место, али их не продајте јер су вам одане“.

Сем градских библиотека које имају посебне фондове, па самим тим и потребу за депозитом, осталим популарним библиотекама по својој природи депозит не припада. Њихови фондови су окренути корисницима и захтевају висок степен употребности. Одстрањивање се врши наслов по наслов. Издвојени наслови за које смо тачно утврдили да немају своје кориснике издвајају се, па се или нуде некој сличној установи уколико проценимо да би могли бити од користи, или се продају као стара хартија. Ово свакако јеретички звучи, али ако се докаже да за наше „сувишке“ нема интересената, онда је то нажалост једини начин.

Одстрањивање сувишака врши најстручнији кадар: радници који учествују у набавци, информатор, стручњаци из одељења за рад са корисницима.⁹⁾ На

овај начин, чини нам се, постигнута је максимално стручна контрола. Самим процесом набавке врши се селекција набављеног материјала, а онда се прати пут књиге од полице (shelf-time период) до корисника. Коришћење фонда је повратна информација о набавци, па после извесног времена имамо податке да ли смо ваљано радили поштујући принципе „активне набавне политике“ с почетка текста. Од умећа стварања фонда није мање значајан начин његове презентације. Употребност фонда једним делом зависи од наше способности да сваком кориснику понудимо „његову књигу“.

Међутим, постоји један број аутора који сумња у ваљаност посла и налази не мали број разлога да потврди ту мањкавост. Већина се слаже да посао захтева много времена, да се веће библиотеке чине бољим, да је професионално гесло „стварање фондова“ а не њихово разграђивање, као и да су могуће грешке. Уз то долази и страх да ће се бити назван „спаљивачем књига“, као и да је то је пипав посао пошто захтева високу стручност.

Разлози против одстрањивања сувишака указују колико је то осетљив и одговоран посао. Иако опште прихваћен као начин вредновања фондова, један број аутора захтева специјалан тест како би се утврдила способност радника за обављање таквог посла.¹⁰⁾ Наиме, они предлажу да се тест обави у некој здравственој установи где би сваком од радника био измерен крвни притисак. После тога лекар би сваком понаособ дао по једну нову књигу, са молбом да свако исцера по један лист и баца га у корпу за отпатке. Сад би поново преконтролисали притисак; ако се код неких испитаника приликом другог мерења утврди повишење притиска, то је поуздан знак да радник није способан да обавља посао одстрањивања сувишака.

Можемо се сложити са овим начином контроле или не, али највећи број оних који су против истичу психолошку димензију самог посла. Од најранијег детињства, прво родитељи, а затим наставници и многи други који учествују у нашем одрастању, истичу значај књига у васпитању и образовању сваког од нас. Библиотекари такође имају приснији однос према књизи јер је то њихов професионални избор, отуда толико недоумица када је одстрањивање сувишака у питању.

Нормално, ако заобиђемо ове најекстремније разлоге, остаје да је то посао који тражи много времена, да је то пипав посао и да захтева најстручнији кадар. Страх да ћете направити грешку увек постоји, али и ваљани разлози да се фонд учини подеснијим за коришћење, те да ваше знање и искуство обећавају да се посао може на задовољавајући начин обавити и да је то несумњиво значајно и за библиотеку и за њене кориснике.

Пре него што се латимо посла морамо себи поставити циљ: зашто то радимо и шта желимо постићи? Ако смо на оној „кризној тачки“ када је простор

у питању, (најпре га треба имати у складу са стандардима за рад библиотека) а кризна тачка се налази увек пре последњег места на полици, онда можемо планирати издвајање на дугу стазу; циљ нам је максимална актуелност фонда. То значи да годишње треба издвојити онолико публикација колика је и набавка, тако да бисмо уз оптималну величину фонда имали и сталну контролу његовог коришћења. Данас када у већини библиотека имамо нову технологију, у могућности смо да тачно сагледамо како подаци о коришћењу, у садејству са онима из набавке, омогућавају скоро потпуно контролисање набавке, бар кад је реч о ономе што називамо „читалачким интересовањем“.

Напомене

- 1) Љубановић, Гордана: Активна набавна политика. CLIO магазин, бр. 2, 1998.
- 2) to weed useless books from one's library = избацити бескорисне књиге из своје библиотеке (С. Ристић, Ж. Симић, В. Поповић: Енциклопедијски енглеско-српскохрватски речник. - Београд, Лондон; Просвета, Cambridge, 1963.)
- 3) P. Clazton, G. E. Gorman: Managing information resources in libraries. - London, Library Association Publishing, 2001.
- 4) Slote, Stanley J.: Weeding Library Collections, 4 th ed. - Englewood, Colo : Libraries Unlimited, 1997.
- 5) Joseph P. Segal: Weeding Collection in Small and Medium-Sized Libraries: The Crew Method. - Chicago : American Library Association, 1980.
- 6) P. Clayton, G. E. Gorman: Managing Informatin Recources in Library. - London, Library Association Publishing, 2001.
- 7) G. Edward Evans: Developing Library and Information Center Collection. - Englewood, Libraries Unlimited, INC, 2000.
- 8) G. E. Evans: Developing Library and Information Center Collection. - Englewood, Libraries Unlimited, INC, 200.
- 9) Cassell, K. A.: Futas E.: Developing Public Library Collection. - New York, London, 1992.
- 10) G. E. Evans: Developing Library and Information Center Collection. - Englewood, Libraries Unlimited, INC, 200.

Резиме

У чланку смо покушали да дефинишемо питање терминологије, осетљивог и код нас слабо истраженог проблема издвајања или одстрањивања сувишака. Под издвајањем сувишака подразумевамо смањење броја примерака, док смо под одстрањивањем имали у виду искључење самог наслова из фонда, што је деликатнији и одговорнији посао. У вези с тим пошли смо од две категорије, несумњиво најбитније када је фонд у питању, а то су - коришћење и вредновање фондова. Та вредност је схваћена двојачко: из перспективе саме библиотеке и из перспективе њених корисника. Користили смо поглавито енглеску и америчку стручну литературу, с обзиром да се од половине прошлог века већи број аутора са тог подручја успешно бави овим проблемом. Имали смо у виду пре

свега јавне, популарне библиотеке, усредсређене на високо тражену литературу, са мало или нимало изузетака. Мерило вредности таквих библиотека је колико се фондови користе и колико задовољавају потребе корисника. Крајњи циљ таквог приступа је стварање флексибилнијег фонда, повећање ефекта коришћења, смањење цене за одржавање и ослобађање простора за нову актуелну књигу.

Мр Јасмина Рацковић
Между выделением и отстранением

Резюме

В статье сделана попытка дефинировать вопрос терминологии чуткой и у нас недовольно исследованной проблемы выделения и отстранения излишек. Под выделением излишек подразумеваем уменьшение числа экземпляров, а под отстранением имеем в виду исключение самого заглавия из фонда, что является более деликатной и более ответственной работой. В связи с этим, мы приняли во внимание две категории, являющиеся самыми важными, если речь идет о фонде, а именно - использование и оценка фондов. Эту оценку мы поняли двояко: из перспективы самой библиотеки и из перспективы ее абонентов. Мы пользовались преимущественно английской и американской специальной литературой, учитывая то, что с половины минувшего века значительное число авторов этих стран с большим успехом занимается этой проблемой. Мы имели в виду прежде всего публичные, популярные библиотеки, ориентированные на литературу с большим спросом, с немногими или вовсе без исключений. Мерило ценности таких библиотек состоит в том, в каком количестве пользуются эти фонды и в какой мере удовлетворяют потребности абонентов. Конечная цель такого подхода - создание более флексибильного фонда, увеличение эффекта использования, снижение цены содержания и освобождение пространства для новой актуальной книги.

Jasmina Racković, M.A.
Between Withdraw and Exclusion

Summary

In this Article, we have tried to define the question of the Terminology of the sensitive and less explored Problem of the Withdraw and Exclusion of the oddments. Under the term of Withdraw, we mean the reduction of the number of copies, and under Exclusion, we had in mind the removal of the Book Title from the Holdings, which is more delicate and responsible work. According to this, we started from two categories, certainly the most important ones, regarding the Holdings – Usage and Evaluation of the Holdings. The Evaluation is understood dually, from the perspective of the sole Library and from the perspective of its Users. We have mainly used the English and American Professional Literature, because a great number of Authors, from that area, is dealing successfully with this matter, since the middle of last Century. Above all, we had in mind the Public, Popular Libraries, focused on high demanded Literature, with little or without exceptions. The Scale of Values for such Libraries is the percentage of usage of the Holdings and the satisfaction of the Needs of Users. The Final Goal of such approach is the formation of a flexible Holdings, the Increasement of the Usage Effect, the Reduction of the Price for maintenance and release of the space for a new actual book.